

Ruimte en Mobiliteit: onze tijd vraagt om groot denken én samen doen

Door: Jacco van der Tak

Met stijgende huizenprijzen, een voor Nederland ongekende woningbouwopgave van 1 miljoen nieuwe woningen tot 2030 en geschatte bevolkingsgroei van 1,6 miljoen inwoners tot 2038, staat ruimtelijke ordening in ons land weer volop in de politieke belangstelling. Terecht. De nood is hoog. Vanuit de politiek wordt woningbouw ook meer dan ooit gekoppeld aan infrastructuur en mobiliteit. De VVD wijdt er zelfs een aparte paragraaf 'Wonen en Vervoer' aan in hun verkiezingsprogramma, maar ook veel andere partijen laten zich horen op de OV-ontsluiting van nieuwe woongebieden. De PvdA heeft het over "geen woningen zonder rails", GroenLinks en D66 willen "woningbouw en OV op 10 minuten afstand van elkaar."

Tien jaar nadat het Rijk de ruimtelijke ordening van Nederland grotendeels heeft gedecentraliseerd en overgeheveld aan provincies en gemeenten, pleiten veel politieke partijen in hun verkiezingsprogramma's voor meer centrale regie. Partijen zijn 'versnippering' van het landschap, grondspeculatie in gemeenten en andere slepende kwesties zoals de inpassing van windmolens op land, beu. 'Den Haag' moet weer gaan over de ruimtelijke inrichting van ons land én centraal beslissen over de schaarse ruimte. Bij voorkeur onder leiding van een nieuwe minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM), het ministerie dat onder het eerste kabinet Rutte ontmanteld en verdeeld is over drie departementen: LNV (Landbouw), BZK (Wonen en Ruimtelijke ordening) en IenW (Milieu). Niet alleen ons landschap is verrommeld, maar ook de sturing op Rijksniveau.

Begin 2020 nam de Tweede Kamer al een PvdA / CDA motie¹ aan die uitspraak dat er op termijn een nieuw departement moet komen waar Wonen, Milieu en de kwaliteit van de Leefomgeving (voorheen Ruimtelijke Ordening) gebundeld worden. De kans is dus groot dat ruimtelijke ordening een eigen bewindspersoon gaat krijgen in een nieuw te vormen kabinet na de verkiezingen van 17 maart 2021. Naast een potentieel nieuwe Minister van 'VROM' heeft het nieuwe kabinet dan ook de beschikking over de Nationale Omgevingsvisie. Een leidraad voor de ruimtelijke inrichting dat door het huidige kabinet onder leiding van minister Ollongren (BZK) het levenslicht zag. Maar zijn we er dan, komt het vanzelf goed met centrale regie op ruimtelijke opgaven en de vele (regionale) belangen die er zijn? Heeft het Rijk ook voldoende ruimtelijke instrumenten om een actieve rol te pakken? Wordt mobiliteit direct meegenomen in onze volkshuisvesting? En, durven we weer groot te denken? Het antwoord op die vragen is helaas nu nog 'nee'.

Groot denken is werken aan onze toekomst

Zonder visie werken is als 'dobberen op de zee'. Het Rijk zet met het Groeifonds een eerste stap om weer te investeren in grote projecten. 'Groot denken' is nodig om een antwoord te bieden op de grote vragen van onze tijd. Doorbraken in het verleden zijn immers de basis voor succes nu. Mobiliteit is vaak daarbij een drager van ontwikkeling geweest. Thorbecke pakte een actieve rol in de ontwikkeling van het Centraal Station van Amsterdam hetgeen bepalend is geweest voor de ontwikkeling van de stad. Met de aanleg van de Nieuwe Waterweg en stedelijke havens in Rotterdam zo'n 150 jaar terug is Rotterdam nu een grote haven. Na de Betuweroute, sleutelprojecten in grote steden, Maasvlakte 2 en HSL-zuid zijn we echter terughoudend geworden. Waarom? Het is onnodig en jammer. Zonder deze doorbraken benutten we niet de potentie van ons land.

¹ Motie Nijboer / Ronnes - TK 32 847, 619

Zonder de spooraansluiting op het HSL-netwerk van Duitsland kunnen we niet mensen onder de 700 km goed naar het Oosten laten reizen met de trein. Duurzaam en zo verbinden we ook economische kerngebieden met elkaar.

En in ons eigen land benutten we de ruimte die er wel is onvoldoende. Met nieuwe verbindingen tussen de landsdelen 'rekken we simpelweg de beschikbare ruimte op'. Dit sluit tevens aan bij de verwachting dat thuiswerken ook na Corona zal blijven in bepaalde mate. Werken in Utrecht en wonen in Nijmegen of wonen in Friesland en werken op de Zuidas wordt zo makkelijker en aantrekkelijker.

Grote projecten durven doen vraagt aan de voorkant wel een helder beeld van kosten en opbrengsten van projecten. Beter aan de voorkant een reëel beeld, dan lopende het project een snel groeiend kostenplaatje als gevolg van inpassingsvraagstukken. Aangezien er zowel schaarste is in ruimte als in investeringen (de diepe zakken van de minister van Financiën kennen uiteindelijk een bodem) is het ook zaak te kijken naar combinaties van functies en daarop te sturen. Denk bijvoorbeeld aan het gebruik van stations voor zonne-energie in plaats van zonne-parken op landbouwgronden. 'Groot denken' is investeren in het verdienvermogen én de toekomst van ons land. Het 'Tulpeiland' als inspiratie om anders te kijken naar de benutting van beschikbare ruimte in ons land en op zee van de onlangs overleden voormalig VNO-NCW voorzitter Hans de Boer was zo gek nog niet.

Samen doen: landelijke regie hand in hand met actief werken aan lokaal draagvlak

In een plan kun je niet wonen zei Jan Schaefer al. Groot denken gaat hand in hand met effectief uitvoeren. Dat is nu onvoldoende op orde. Om te beginnen is herontwikkeling van landelijke, wettelijke instrumenten nodig. Instrumenten die sneller dan nu tot concrete resultaten leiden en over bestuurlijke grenzen heen gaan. Een opgave stopt immers vaak niet bij een bestuurlijke grens. Tegelijk moeten deze instrumenten – denk aan voorheen de planologische kernbeslissingen (pkb) – hand in hand gaan met een intensieve dialoog met de omgeving. Zeker nu de ruimtelijke ordening nog decentraal georganiseerd is en de omgeving (bewoners, NGO's, actiegroepen, bedrijven) mondiger en actiever zijn om zich te verenigen en hun stem te laten gelden in de ordening van ons landschap.

De dialoog met de omgeving is belangrijk. Cruciaal zelfs. Zonder investering in draagvlak komt er uiteindelijk alsnog geen of beperkte versnelling in het plan- en realisatieproces komt. Alleen met landelijke regie en beslissingen kom je er niet. Goed voorbeeld is de aanleg van de Tweede Maasvlakte, waarbij uiteindelijk de pkb-besluitvorming, een gezonde portie bestuurlijke lef en het proces om tot draagvlak te komen - met een dubbele doelstelling: investeren in economie én leefbaarheid - tot succes heeft geleid.

Het formuleren van nationale opgaven en het investeren vanuit overheden in de realisatie daarvan, vinden niet in het luchtledige plaats. Een groot deel van de ruimtelijke investeringen vinden plaats door maatschappelijke organisaties en marktpartijen. Denk in dat verband aan investeringen in verstedelijking (waaronder wonen, werken, winkelen, horeca, leisure), de energievoorziening, infrastructuur, de kwaliteit van het landschap etc. Het is daarom zaak dat op het niveau van de concrete ruimtelijke opgaven, vaak in de vorm van gebiedsontwikkelingen, overheden en (maatschappelijke) organisaties vroegtijdig om tafel gaan om te bezien waar investeringen op elkaar aan kunnen sluiten en elkaar kunnen versterken. Op basis daarvan kunnen langjarige coalities en samenwerkingen aangegaan worden, gericht op het efficiënt en effectief uitvoeren van de investeringen.

Veelgehoorde kritiek vanuit bijvoorbeeld de NOVI-Alliantie², is dat de NOVI veel instrumenten heeft met een zodanig schaalniveau dat het nagenoeg onmogelijk is om daar concrete uitvoeringsafspraken aan te verbinden. De NOVI-Alliantie stelt dan ook voor het grote aantal instrumenten waaronder de Omgevingsagenda's, Gebiedsagenda's, NOVI-gebieden en Regio-deals terug te brengen en de Regionale Investeringsagenda's (RIA's) centraal te stellen.

De RIA zou als centraal instrument benut kunnen worden om concrete afspraken m.b.t. de uitvoering te maken, waarbij ambities en te leveren, afrekenbare prestaties gekoppeld worden aan concrete investeringen en (overheids)bijdragen. Overheden, maatschappelijke organisaties en marktpartijen kunnen hierin verwoorden welke urgente regionale opgaven zij willen oppakken en welke bijdragen zij daarmee willen leveren aan de nationale opgaven, zoals die in de NOVI geformuleerd zijn.

De overheid is niet alleen aan zet

Samenwerking vraagt niet alleen een andere invulling van de overheid, ook van het bedrijfsleven. VNO-NCW bepleit haar zaak vanuit het brede welvaartbegrip. Heel goed, maar dat vraagt ook om actie en bijdragen van bedrijven zelf. Is er primaire focus op kerntaken en aandeelhouderswaarde of is er een veel bredere stakeholderbenadering in de strategische keuzes bij een bedrijf en ook waar men aan bijdraagt voor de samenleving? Bedrijven moeten meer als nu met het oog voor de lange termijn waarde creatie, kijken naar businesskeuzes voor vandaag. De nodige maatschappelijke rol van bedrijven, zeker in de herstelperiode van Corona, kan groot zijn. Om die reden vraagt de herdefiniëring van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van bedrijven ook extra aandacht. In ons land zijn we alleen door goede samenwerking, gebruik van elkaars kennis en kunde en investeringspotentieel verder gekomen.

Tot slot: samen vooruit

Samengevat, we moeten aan de slag. Nederland blijft niet als vanzelf in beweging. Ik pleit voor:

- Laten we de schroom laten varen en 'groot durven denken'. Baanbrekende projecten uit het verleden bepalen nu voor een deel hoe we werken en wonen.
- Focus niet uitsluitend op de bouw van een woonwijk, maar werk vanuit een integraal gebiedsontwikkelingsperspectief waarin mobiliteit, economie en leefbaarheid onlosmakelijke onderdelen zijn. Mobiliteit moet daarbij geen sluitstuk zijn, maar een sturend element van de ruimtelijke planvorming. Dat moet direct aan de 'voorkant' worden geregeld. Opgaven moeten dus vanuit een 'dubbel doelstelling' worden gerealiseerd.
- Werk op basis van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) aan een echte zesde nota ruimtelijke ordening voor Nederland met nieuwe wettelijke instrumenten als planologische kernbeslissingen.
- Laat de nieuwe 'Minister van ruimtelijke ontwikkeling' deze stappen zetten én actief verbinding zoeken met mede-overheden (over bestuurlijke grenzen heen), bedrijven en andere partijen in onze samenleving. Alleen met landelijke regie krijg je geen versnelling in de 'lokale' realisatie. Dialoog en draagvlak zijn belangrijk.

Over de auteur: *Jacco van der Tak is sinds 1 april 2020 directeur Communicatie & Corporate Affairs bij NS. Zijn afdeling is verantwoordelijk voor de interne en externe communicatie van NS, concessie management voor het hoofdrailnet, stakeholder management & public affairs en de regiodirecties.*

² De NOVI-Alliantie met daarin o.a. de G40, VNO-NCW, NEPROM, Rover, Staatsbosbeheer, NS, Kadaster, Aedes, en Leerstoel Gebiedsontwikkeling TU Delft